

M.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI No: 439

İMÂM MÂTÜRÎDÎ
VE
TE'VÎLÂTÜ'L-KUR'ÂN

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Hatice K. Arpaguş

Doç. Dr. Mehmet Ümit

Arş. Gör. Bilal Kır

1. Baskı

M.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI No: 439

ISBN 978-975-548-485-3
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16209

Kitabın Adı
İMÂM MÂTÜRİDÎ VE TE'VİLÂTÜ'L-KUR'ÂN

Editörler
Prof. Dr. Hatice K. Arpaguş
Doç. Dr. Mehmet Ümit
Arş. Gör. Bilal Kır

Sayfa Düzenlemesi
Hamit Sağlam

Kapak Tasarımı
Eren Sakız

Kapak Resmi
Şerbu't-Te'vilât, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 48

Baskı / Cilt: Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İSTANBUL
Tel: 0212 412 17 77
Sertifika No: 44451

1. Baskı
Ekim 2019, İstanbul

İlahiyat Fakültesi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI
YAYINLARI

Ümraniye
Belediyesi

Uluslararası İmâm Mâtürîdî ve *Te'vilâtü'l-Kur'an* Sempozyumu M.Ü. İlahiyat Fakültesi ve Ümraniye Belediyesi işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Bu sempozyumda sunulan bildiriler üzerine inşa edilen metinler, kör hakem sürecinden geçerek kitap hâline getirilmiştir. Metinlerin muhteva ve dil bakımından sorumluluğu müelliflerine, teli hakları editörlere, basım organizasyonu ise anlaşmalı olarak M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları'na aittir. Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

İsteme Adresi

M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Nuhkuyusu Cad. No: 110 Bağlarbaşı 34662 Üsküdar İSTANBUL
Tel: 0216 651 15 06 Faks: 0216 651 00 61
ifav@ilahiyatvakfi.com • www.ilahiyatvakfi.com

HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVETİNİ İSPAT BAĞLAMINDA MÂTÜRİDÎ'DE NESİH TEORİSİ

Fadıl AYĞAN*

GİRİŞ

İlk peygamberden son nebî Hz. Muhammed'e kadar geçen süreçte inanç ve ibâdetlerin genel esasları birdir ve bu "İslâm" olarak isimlendirilir. Peygamberler, daha önce indirilmiş fakat insanlar tarafından tahrîfe uğramış dini ihyâ etmek veya târihî süreçte insanoğlunun değişen maslahat ve ihtiyaçları doğrultusunda şerâtı yenilemek üzere gönderilmiştir. Bu durum, bir peygamberin önceki şerâtı neshetmesini ifade etmektedir. Nesih bu anlamıyla kelâmın önemli bir konusunu teşkil etmektedir. Kelâmî bir problem olarak nesih, kelâma dâir eserlerde Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat bağlamında ele alınan konulardan biridir.

Kelâm âlimleri nesih problemini genelde Hz. Peygamber'in nübüvvetiyle bağlantılı olarak ele almış ve bu kavramı onun risâletini ispat etme hususunda değerlendirmişlerdir.¹ Allah'ın, târihî süreçte gönderdiği yeni peygamberle şerâtı değiştirmesinin mümkün olduğunu temellendirmek, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etme konusunda kelâmcılar açısından ana öncüllerden birini oluşturmaktadır. Bu hususta temel eleştiri Yahudilikten gelmekte ve Hz. Mûsâ şerâtının ebedî olduğu ondan sonra gelen peygamberlerin de yeni bir şerât getirmediği ve neshin Allah tasavvuru açısından mümkün olmadığı ileri sürülmektedir. Yine neshin Allah'ın ilminde bir değişimi ifade ettiği, bunun da "bedâ" anlamı taşıdığı iddia edilmektedir. Bu anlamıyla nesih, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin bir bakıma savunusunu da ifade etmektedir. Böylelikle neshin imkânını savunmak ve buna ilişkin aklî ve naklî deliller sunmak, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat bağlamında kelâmî bir mesele olarak inşâ edilmiştir. Bunda Yahudi çevrelerden gelen neshin imkânsızlığına dâir eleştirilerin rol oynadığını söylemek mümkündür. İmâm Mâtürîdî (ö. 333/944) nesih teorisini *Te'vîlât*'ta, gerek Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı gerekse Yahudilere reddiye bağlamında bütün ayrıntılarıyla işler. Neshin aklen imkânsız olduğu düşüncesini, aklî delillerle çürütmeye çalışır.

* Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı.

1 Bkz. Kâdî Abdülcebbar *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, s. 576-577; Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 338-344; Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-i'tikâd*, s. 203-205.

Mâtürîdî'nin nesih teorisine ilişkin görüşlerine geçmeden önce onun Yahudi teolojisiyle ve düşüncesiyle olan ilişkisine dâir bir tespitte bulunmak yerinde olacaktır. Eserlerinden onun kendi dönemindeki karşılıklı teolojik tartışmalardan ve Ortaçağ Yahudi düşüncesindeki İslâm'a yönelik eleştirilerden haberdar olduğu anlaşılacaktır. Zira Mâtürîdî *Te'vilât*'ta konuyla ilgili âyetlerin yorumu bağlamında "tahrif, beşâir ve nesih" olmak üzere Ortaçağ Müslüman-Yahudi teolojik tartışmaları konularına temas eder.² Onun doğduğu ve yaşadığı yer olan Semerkant'ta da belirli oranda Yahudi nüfusunun yaşadığı bilinmektedir. Bununla birlikte Mâtürîdî'nin Eski Ahit metinlerine ulaşmış olup olmadığına veya Yahudi din adamlarıyla karşılıklı tartışmak üzere bir araya geldiğine dâir elimizde yeterli bilgi mevcut değildir. Ancak onun eserlerinde reddiye bağlamında Kitâb-ı Mukaddes metinlerinden alıntı yapmadığı görülür. Dolayısıyla Mu'tezile geleneğinde olduğu gibi veya daha sonraki dönemlerde Sünnî gelenekte de yaygın hâle gelen metin tenkidi veya yorumunu Mâtürîdî'de görememekteyiz. Söz konusu dönemde Bağdat'ta Mu'tezile'nin başlatmış olduğu teolojik tartışma ve reddiye geleneği belirli bir olgunluğa erişmişti. Muhtemelen Mâtürîdî'nin Yahudiliğe ilişkin bilgilerine bu gelenek kaynaklık etmiştir. Zira Mu'tezile'nin diğer dinlere ilişkin reddiye geleneğinin, Semerkant'ta da canlılık gösterdiği bilinmektedir. Dolayısıyla Mâtürîdî, konuyla ilgili âyetlerin yorumu bağlamında kendi dönemine kadar olgunlaşan ve kendisine ulaşan bilgiler ışığında bu tartışma konularına temas etmiştir. Böylece İmâm Mâtürîdî nesih meselesini Yahudiliğe reddiye çerçevesinde ele almış, *Kitâbü't-Tevhîd*'de ve *Te'vilât*'ta nesih teorisini temellendirmek sûretiyle Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etme yöntemini kullanmıştır.

1. NESHİN TANIMI VE ÇERÇEVESİ

"Nesih" kelimesi sözlükte "izâle etme, iptal etme, tebdîl etme, nakletme ve yazılanın aynısını başka bir yere yazma" anlamlarına gelen "nsh" kök fiilinin masdarıdır.³ Dolayısıyla nesih, kök anlamı itibarıyla iki farklı mânaya dayanır. Bunlardan biri "ortadan kaldırma", diğeri ise "nakletme"dir. "İzâle" anlamındaki nesih, bir başka şeyi yerine koyarak izâle etme mânasındadır. "*Güneş gölgeyi neshetti*" ifadesi "*güneş gölgeyi ortadan kaldırdı ve onun yerini aldı*" demektir. Nesih, yerine herhangi bir şey koymadan bir hükmün iptal edilmesi, ortadan kaldırılması anlamında da kullanılır. Bu durumda nesih, "*rüzgâr memleketi neshetti*" ifadesinde olduğu üzere, "*bir şeyi tamamen ortadan kaldırma*" mânasına gelir. Neshin nakil anlamı ise, kitabın içeriğinin başka bir yere aktarımında olduğu üzere söz konusu şeyin ortadan kaldırılmasını değil, bir başka yere nakledilmesini ifade etmektedir.⁴

² Ortaçağ Müslüman-Yahudi teolojik tartışma konuları hakkında bkz. Fadıl Aygân, *İslâm Kelâmında Yahudilik Eleştirisi*, s. 47-67.

³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 61; Cürçânî, *et-Ta'rifât*, s. 309.

⁴ İbn Hazm, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, s. 6-7.

Neshin terim anlamı hakkında farklı tanımlar yapılmıştır. Abdülkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037) bu tanımların bir kısmını aktardıktan sonra, kendisinin ve mezhebinin görüşünü aktarır. Buna göre usûlcülerin bir bölümü neshi, “*sâbit ol-
duktan sonra hükmün ortadan kaldırılması*” olarak tanımlamıştır. Bu tanım, neshin kök anlamlarından biri olan “izâle” mânasından alınmıştır. Bir diğer tanıma göre nesh, “*lafzın hükmünü belirli bir zamana hasretmek*” demektir. Bu tanım tahsisin, lafzın hükmünü belirli bazı durumlara hasredilmesi olarak tanımlanması gibidir. Diğer bazı usûlcüler ise neshi değiştirme (*tahvîl*), tahsisi ise azaltma (*taklîl*) olarak tanımlamıştır. Tanımı yapanların burada nesihten maksatları, “*bir ibâdetten diğere-
rine geçiş ve değişimdir*”. Bağdâdî bu görüşleri aktarıp eleştirir ve en doğru görüş olarak, kendi mezhebinin neshin tanımı olan: “*Nesih, taabbüd süresinin bittiğinin açıklanması*” şeklindeki tanımı verir.⁵

İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) de neshin tanımına ilişkin çeşitli görüşleri değerlendirir ve kendi görüşünü şu tanımla ortaya koyar: “*Başka bir hitâpla sâbit olan bir hükmün kaldırıldığına dâir hitâptır ki, eğer bu hitâp olmasaydı neshedilen hüküm devam ederdi*”. Ona göre nesihte zorunlu olan şey, sâbit olduktan sonra hükmün kaldırılmış olmasıdır. Cüveynî, Mu'tezile'den “*neshin sâbit bir hükmü kaldırmadığı, sadece bir şeriatın sona erme vaktini açıkladığı*” görüşünü aktarır ve bazı mezhep âlimlerinin de bu yaklaşımı benimsediklerini belirtir. O, bu görüşe şiddetle karşı çıkarak, esasında bu yaklaşımın neshin reddini gerektirdiğini vurgular.⁶ Mu'tezilî âlim Kâdî Abdülcebbar ise neshin, kök anlam bakımından “izâle” veya “nakil” mânalarına geldiğini belirterek neshi şöyle tanımlar: “*Şer'î bir delâlet ile sâbit olmuş bir hükmü, sonradan gelen yine bir başka şer'î delil ile ortadan kaldırmaktır ki, bu olmasaydı hüküm devam ederdi.*”⁷

İmâm Mâtürîdî'ye göre nesh, “*bir hükmün yürürlükten kaldırılma vaktinin açıklanmasıdır*”.⁸ Ona göre neshi inkâr edenler mânasını anlamamaları sebebiyle bunu reddetmişlerdir. Mâtürîdî neshin bu mânasıyla Yahudilerin anladıkları gibi Allah için *bedâ* ifade etmediğini belirtir.⁹ Yine ona göre nesh, daha önceki hükümle de çelişmez. Aksine belirli bir süre için konulmuş olan önceki hükmün süresinin bitmesi üzerine, yine belirli bir süre için hükmün yenilenmesidir. Allah, herhangi bir hükmün süresi bittiğinde geçici ve süresi belirli yeni hükümler ve şeriatlar koyar. Bunu da bazen bizzat kendisi kitâbıyla, bazen de Resûlü'nün diliyle açıklar.¹⁰

5 Bağdâdî, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, s. 39-42.

6 Cüveynî, *el-İrşâd*, s. s. 339.

7 Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, s. 584.

8 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, I, 199; 333.

9 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, I, 199.

10 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, I, 257-259.

Mâtürîdî, “Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sâbit bırakır. Bütün kitapların aslı O'nun yanındadır”¹¹ meâlindeki âyetin yorumunda, neshin mahiyetine ilişkin değerlendirmelerde bulunur. Ona göre buradaki “silme”, var olan bir şeyin ortadan kaldırılması değil, zaten baştan silinmiş olarak yaratılmasıdır. Bu âyet, nesihle açıklandığında neshin de bu mânada olması gerekir. Buna göre nesih, söz konusu şeyin kendisinin değil, ona ilişkin hükmün ve bu hükümle amel etmenin kaldırılmasıdır.¹² Yine o, “Biz bir âyetin yerine başkasını getirdiğimiz zaman...”¹³ meâlindeki âyeti yorumlarken, bunun mânalarından birinin nesih olabileceğini belirtir. Ona göre buradaki “değiştirme”, “âyetin ortadan kaldırılması” mânasında değil, “âyetin hükmünün, başka bir hükümle değiştirilmesi” mânasına gelir.¹⁴

Mâtürîdî'nin nesih tanımından ve bu konuya ilişkin açıklamalarından anlaşılan hususlardan biri de, şerâtin hükmünün söz konusu dönemle ilişkisidir. Buna göre nesihle vaz edilen hüküm, daha önceki hükümle çelişmez. Zira önceki hüküm, kendi dönem ve şartlarında geçerlilik arz ediyordu. Yeni hüküm ise, mevcut dönem ve şartların gereği olarak söz konusu hükmün güncellenmesinden ibarettir. Bu bağlamda Mâtürîdî'nin nesh anlayışı, bir mesele hakkında mevcut şer'î bir hükmün, aynı konuda daha sonra gelen şer'î bir delille tamamen ortadan kaldırılması mânasında anlaşılmalıdır. Onun nesih anlayışının “*tedricîlik, tahsîs, tebyîn, istisnâ veya bir konuda mevcut alternatif birkaç hükümden birinin tercih edilmesi*” şeklinde ele alınıp değerlendirilmesi daha uygun olur.¹⁵

Neshin çerçevesi konusunda temas edilmesi gereken konulardan biri de neshin geçerli olduğu hükümlerdir. İmâm Mâtürîdî'ye göre hakkında neshin mümkün olduğu hükümler olduğu gibi, hakkında neshin imkânsız olduğu hükümler de bulunmaktadır. Dolayısıyla her hüküm hakkında neshin imkânı söz konusu değildir. Mâtürîdî neshe dâir beyanlarında bunu özellikle vurgular. Bu konuda ileride ele alacağımız üzere “din-şeriat ayrımı” kilit bir rol oynamaktadır. Yine o, bu meselenin esasının şu husus olduğunu açıklar: Aklen nesh edilmesi mümkün olmayan hükümlerin nesh edilmesi imkânsızdır. Aklen nesh edilmesi imkânsız olmayan hükümlerin ise neshi mümkündür.¹⁶

2. ULÛHİYYET AÇISINDAN NESHİN İMKÂNI: NESİH-BEDÂ FARKI

Yukarıda da belirtildiği üzere İslâm kelâmcıları neshin imkânını Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmek üzere temellendirme amacını gütmüşler-

11 er-Ra'd 13/39.

12 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VII, 445-446.

13 el-Bakara 2/106.

14 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VIII, 192-193.

15 Özdeş, “Mâtürîdî'nin Din ve Şeriat Anlayışı”, s. 135, 137.

16 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VI, 465.

dir. Buradaki temel soru, “yeni bir peygamberle yeni bir şeriatın gönderilmesinin Allah’ın ilminde bir değişim ve O’nda zuhûr eden bir durum” anlamına gelip gelmediği sorusudur. Bu bakımdan kelâm âlimleri neshi temellendirirken öncelikle ulûhiyyet açısından neshin bedâ anlamına gelmediğini ispat etmeye çalışmışlardır. Bu itiraz temelde Yahudilik merkezlidir. Zira Yahudiler, gerek Hıristiyanlığa gerek İslâm’a yönelik eleştirilerinde Mûsâ şeriatının ebedî olduğunu, zira Allah’ın şeriatının değişmesinin Allah’ın ilminde bir değişim ifade edeceğini savunmuşlardır. Dolayısıyla Allah ezelf ilmiyle insanların kıyâmete kadar din ve şeriat açısından ihtiyaçlarını bildiğinden Mûsâ’ya (a.s.) indirdiği şeriatı ebedî kılmıştır.

Burada **bedâ** kavramı öne çıkmaktadır. “Bedâ” terim olarak “Allah’ın belli bir biçimde vukû bulacağını haber verdiği bir şeyin daha sonra farklı bir şekilde gerçekleşmesini” ifade eder.¹⁷ Her iki kök anlamıyla bedâ, yeni hükümden önce cehâleti, yeni hükümle de bilginin hudûsunu gerektirir. Bunların her ikisinin de Allah hakkında tasavvur edilmesi mümkün değildir. İslâm geleneğinde buna ilişkin akfî ve naklî birçok delil ortaya konmuştur.¹⁸ İslâm kelâmcıları neshin akfî imkânını temellendirirken neshi-bedâ farkını ortaya koymaya çalışmışlardır.

İmâm Mâtürîdî, konuyla ilgili âyetlerin tefsirinde, Yahudilerin neshin mümkün olmadığına dâir akfî delillerini aktarır. Buna göre peygamber aracılığıyla bir hüküm neshedilmesi, Yahudilerce bedâ ve rücû’ anlamına gelir. Bu ise işlerin sonunu bilmeyen bir kimsenin fiili gibidir. Bu, bir bina yapıp daha sonra yaptığının güttüğü amaç bakımından hatalı olduğunu öğrenen ve yaptığı binayı yıkan bir kimsenin durumuna benzer.¹⁹ Dolayısıyla Yahudi teolojisine göre Allah’ın Mûsâ (a.s.) ile indirdiği şeriatı, daha sonra başka bir peygamber aracılığıyla neshetmesi mümkün değildir. Böyle bir durum, Allah’ın ilmî açısından bir noksanlık ifade eder.

Mâtürîdî’ye göre Yahudilerin neshi bedâ ile karıştırmalarının sebebi neshin mahiyetini anlamamalarıdır.²⁰ O, neshi “bir maslahat dolayısıyla daha önce vaz edilmiş bir hükmün, bir başka maslahat dolayısıyla artık sona erdiğinin ve yerine başka hükmün vaz edildiğinin açıklanması” olarak tanımlar. O, bu anlamıyla neshin, bedâ kapsamında değerlendirilemeyeceğini belirtir. Dolayısıyla ona göre neshi, öncekini tamamen ortadan kaldırma anlamına gelmez. Bu bağlamda ona göre neshi, Yahudilerin iddia ettiği gibi bina yapan kimsenin daha sonra bunu yıkması mânâsında değildir.²¹

Bu çerçevede Mâtürîdî’ye göre Allah, insanların maslahat ve yararını en iyi bilendir. İnsanlar ise, işin iç yüzünü tam anlamıyla bilemeyebilirler. Dolayısıyla

17 Topaloğlu – Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 44; İlhan, “Bedâ”, s. 290.

18 Bkz. Vefâ, *Ahkâmü’-n-nesh fi’ş-şeriatü’l-İslâmiyye*, s. 34-38.

19 Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, I, 199; 257.

20 Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, I, 199; II, 336.

21 Bkz. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, I, 199, 257-258.

nesheden hükümde insanlar için yararlar bulunur, fakat insanlar bunları bilemeyebilirler. İnsanlar, Allah'ın kullarıdır. Bu nedenle insanların O'na itaat etmeleri, O'nun emir ve yasaklarına uymaları gerekir. Allah nasıl ki yaşamdan sonra öldürüyor, ölümden sonra diriltiyorsa, insanları bir dönemde bir ibâdetle başka bir dönemde başka bir ibâdetle mükellef tutabilir.²² Dolayısıyla gerek insanın maslahatı, gerekse Allah'ın ulûhiyyeti açısından neshin imkânsızlığı gibi bir durum söz konusu değildir.

Mâtürîdî'ye göre neshin ulûhiyyet açısından hikmeti Allah'ın insanı imtihan etmesidir. Allah dilediği vakitte ve dilediği şekilde insanı imtihan edebilir. Dolayısıyla O, imtihan etmek üzere daha önce emrettiği bir şeyi başka bir vakitte nehyedebilir. Bu hikmet dışı bir fiil olmayıp Allah'ta ortaya çıkan yeni bir durumdan (bedâ) dolayı da değildir. Aksine Allah olmuş ve olacak her şeyi bilir. O, hak ve adâletle hükmeden hikmet sahibi yüce bir zâttır.²³ Mâtürîdî penceresinden bakıldığında, buna verilebilecek bir örnek İsrâiloğullarına yönelik cumartesi (sebt) yasağıdır. Aslında daha önce helâl bir fiil olan balık avlamanın İsrâiloğullarına cumartesi günü yasaklanması hikmeti Allah'ın onları imtihan etmesidir.²⁴ Yine İsrâiloğullarına daha önce helâl olan tırnaklı hayvanlar ve iç yağların yasaklanması da, emir ve nehyede bir değişimi ifade eden bir nesih uygulamasıdır. Bu hüküm değişikliğinin sebebi de İsrâiloğullarının azgınlığıdır.²⁵ Dolayısıyla emir ve nehyede bir değişimi ifade eden nesih, ulûhiyyet açısından bakıldığında, imtihan etme (sınama) maksadıyla olabildiği gibi, önceki toplumlar açısından bir cezalandırma amacıyla da olabilmektedir.

3. İNSAN AÇISINDAN NESHİN İMKÂNI: MASLAHAT DÜŞÜNCESİ

İslâm kelâmında nübüvvetin imkânı veya gerekliliğine ilişkin tartışmalarda insanın ihtiyaçları, maslahatları merkezî bir rol oynamaktadır. Bilindiği üzere İmâm Mâtürîdî nübüvveti, "Allah'ın hikmetinin bir gereği olarak" konumlandırmıştır. Ona göre kâinâtın tüm unsurlarıyla bu şekilde yaratılmış olması, ancak emir ve nehyin mevcûdiyetiyle hikmetli bir iş olur. Emir ve nehyin olmaması durumunda, kâinâtın yaratılması abes bir iş olurdu. Mâtürîdî'nin bu hikmet anlayışının merkezinde, insan ve onun yararları bulunmaktadır. Zira emir ve nehyin amacı; insanları yararlı olana sevk etmek, zararlı olandan sakındırmaktır. Yine eğer nübüvvet aracılığıyla emir ve yasaklar gönderilmemiş olsaydı, toplumun düzeni bozulurdu. Dolayısıyla emir ve nehyin amacı, insanların netice itibarıyla mutlulukları ve yaşadıkları toplumun düzeninin sağlanmasıdır.²⁶ Yine Mâtürîdî peygamberlerin gönderilmesinin gerekliliğini,

22 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, VI, 466.

23 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, I, 202.

24 Bkz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, VI, 89-90.

25 Bkz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, V, 243-244.

26 Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, s. 272-273.

yeryüzündeki yararlı nesnelere zararlı olandan ayırt edilebilmesi, mevcut besinlerin seçimi, insanların giyinme, barınma, sanat ve meslekleri öğrenme gibi hususlara dayandırmaktadır. Bu çerçevede insanlığın tarımı, ticareti, dilleri ve tedavi yöntemlerini geliştirip öğrenmesinde nebevî bilgilerin katkısı bulunmaktadır.²⁷ Bu bilgi süreçlerinin insanlık tarihiyle paralel bir şekilde geliştiği de bilinen bir durumdur.

Bu bağlamda Mâtürîdî'nin düşünce sisteminde Allah'ın peygamber göndermesinin hikmeti temelde insanın yarar ve maslahatına dayanır. Burada "*insanın yarar ve maslahatları içerisinde, dönemsel ve mekânsal boyutun olup olmadığı?*" sorusu ortaya çıkmaktadır. İnsanlık tarihiyle paralel devam eden bir süreç olan nübüvvetin ve buna ilişkin emir ve nehyin, toplumların yarar ve maslahatının değişimiyle ilişkisi nedir? Mâtürîdî'nin düşünce sisteminde dinin evrensel ve değişmez boyutu olduğu gibi, amelî şer'î hususlar zamana ve toplumların yarar ve ihtiyacına göre değişir. Burada Hz. Âdem ile başlayan ve Hz. Muhammed ile kemâle erdirilen din, temel inanç ve ahlâk esasları ile şer'î amelî hükümler olmak üzere iki boyutlu ele alınır.

İslâm inanç sistemine göre din, itikâd ve genel ahlâk ilkeleri bakımından değişime açık değildir. İnsanlık tarihi boyunca peygamberler aynı inanç ve ahlâk ilkelerini toplumlarına tebliğ etmişlerdir. Bununla birlikte dinin amelî hükümlerini ifade eden şer'î ahkâm ise, insanlık tarihine paralel bir şekilde çeşitli değişimlere uğramıştır.

Dinin ana ilkelerinin bir olduğu ve değişime açık olmadığı; amelî hükümlerde ise neshin söz konusu olduğuna ilişkin değerlendirme, Mâtürîdî geleneğin kaynağı olan Ebû Hanîfe'de (ö. 150/767) görülür. Ebû Hanîfe bütün peygamberlerin aynı dinî prensipleri tebliğ ettiğini ve bunların değişmez olduğunu ifade eder. Şeriatlar ise bir peygamberden diğerine değişkenlik gösterir. Bu mânada nesih, sadece emir ve nehiylerde söz konusudur.²⁸ Böylece amelî hükümlerin neshe konu teşkil ettiği, şeriatların zamanla peygamberler aracılığıyla değişiminin mümkün olduğu ve bu çerçevede din-şeriat ayrımı düşüncesini erken dönemde Ebû Hanîfe'de görmekteyiz.

İmâm Mâtürîdî Şûrâ sûresinin 13. âyetinin²⁹ yorumunda dini bu mânada kullanır ve şer'î amelî hükümlerde ise peygamber aracılığıyla değişimlerin mümkün olduğunu vurgular. O, dinin Kur'ân-ı Kerîm'de "ceza, hüküm, mezhep ve inanç" olmak üzere farklı mânalarda kullanıldığını, dinin buradaki anlamının ise mezhep ve inanç olduğunu belirtir. Dolayısıyla bu âyette mârife kullanımıyla din, Nûh (a.s.) ve diğer peygamberlerin tebliğ etmiş oldukları tevhide ve Allah'a ibâdeteye dayalı itikâdî ilkeler demektir. Bu çerçevede bütün peygamberler, aynı ilkeleri insanlara

27 Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, s. 275-277.

28 Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-müteallim*, s. 11.

29 "O, Nûh'a buyurduklarını, sana vahyettiklerimizi, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya buyurduklarımızı size din kaldı ki o dini ayakta tutasınız, o konuda ayrılığa düşmeyesiniz. Kendilerini dâvet ettiğin bu din müşriklere ağır geldi. Allah (dini tebliğ için) dilediğini seçer ve kendisine yöneleni doğruya iletir." (eş-Şûrâ 42/13).

bildirmişlerdir. Onların şeriatlarında ve getirdikleri amelî hükümlerde ise değişikliklerin olması mümkündür.³⁰ Dolayısıyla neshe ve değişime konu teşkil etmeyen hususlar itikâd, genel ahlâkî ilkeler ve namaz, oruç ve zekât gibi temel ibâdetlerin özüdür. Bu ibâdetlerin zamanı ve şekli gibi hususlar ise, peygamberler aracılığıyla şeriat kapsamında değişime konu olmuştur.

Söz konusu mânasıyla nesih, “şeriatı emir ve nehiyde gerçekleşen bir değişimi” ifade etmektedir. Emir ve nehiyde bir değişimin olmasının imkânsızlığını savunan Yahudi teolojisi ise, neshi reddetmeyi bu düşünceye dayandırır. Müslüman kelâmcılar emir ve nehyin doğası ve insan hayatıyla ilişkisi merkezli bir tartışmayı yürüterek emir ve nehiyde değişimin imkânını savunurlar.³¹

Emir ve nehiydeki değişimin imkânına Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâiloğullarına yönelik yenebilecek şeylere dâir hükümler örnek olarak verilir. Buna göre Tevrat öncesi Yâkub'un (a.s.) kendine haram kıldığı şeyler dışındaki tüm yiyecekler İsrâiloğullarına helâl idi.³² Daha sonra her türlü turnaklı hayvan, sığır ve koyunun iç yağları onlara haram kılınmıştır. Bunun sebebi ise onların azgınlıklarıydı.³³ İmâm Mâtürîdî, bunun yeni bir hüküm olduğunu ve İsrâiloğullarının azgınlıkları sebebiyle bu hükmün ikâme edildiğini belirtir. Yine o, bu yeni hükmün de bizim şeriatımızda neshedildiğini ve bu hükümle amel edilemeyeceğini ifade eder.³⁴ Dolayısıyla bir toplumun Allah'ın emir ve yasaklarına karşı tutumu da söz konusu emir ve nehiyelerin değişiminde bir rol oynamaktadır.

Müslüman kelâmcılar, bu konuda Yahudilere karşı “maslahat” kavramını merkeze alarak ve insan hayatından örnekler vererek emir ve nehiyde değişiklik yapmanın imkânını temellendirme ameliyesinde bulunmuşlardır. Zira şeriatın değiştirilmesi ve neshi esasında emir ve nehiyde yapılan bir değişikliği ifade eder.

Bu konuda insan maslahatını ön plana çıkaran Mâtürîdî neshi, “doktor-hasta örneği” üzerinden temellendirir. Buna göre bir doktor, safra hastalığına yakalanmış ve ateşi yükselmiş bir hastaya, bu rahatsızlıklarını durduracak soğuk şeyler içmesini emreder. Daha sonra bu rahatsızlıkların dindiğini ve vücudun normale döndüğünü anladığında, daha önce söylediklerini yasaklar ve ondan normal ısıda içecekleri içmesini talep eder. Bu, “bir bedâ ve önceki emri nakzetmek” anlamına gelmez. Bilakis buradaki nesih, söz konusu vakitte maslahatın yeni emirde olduğunu beyan etmek demektir.³⁵

30 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XIII, 174-175.

31 Bkz. Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 342; Bâkılânî, *et-Temhîd*, s. 213; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, XVI, 72-73; Aygân, *İslâm Kelâmında Yahudilik Eleştirisi*, s. 210-214.

32 Âl-i İmrân 3/93.

33 el-En'âm 6/146.

34 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, V, 243-244.

35 Mâtürîdî'den naklen Semerkandî, *Şerhu'l-Te'vilât*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 176, vr. 46b. (bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I, 199 dipnot 12.

Yine Mâtürîdî nesihle ilgili Bakara sûresinin 106. âyetinde yer alan “*Bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz*” beyanının yorumunu, insan yararına dayandırır. Ona göre buradaki “daha iyisi” ifadesinden kasıt, beden için daha kolay olan ve daha hafif gelen hükmüdür. Orucun güç yetirmeye bağlanması, ramazan ayında geceleyin yeme-içme ve cinsî münâsebetin helâl kılınması gibi hükümler, ibâdetler hususunda insan hayatının kolaylaştırılması ve insanın menfaatine olan tercih edilmesini içermektedir.³⁶ Dolayısıyla Mâtürîdî'nin nesih anlayışında emir ve nehyin değişmesinin esas unsuru, insanların zamanla yarar ve maslahatlarının değişimidir. Toplumların maslahatları değiştikçe Allah şeriatı yeni bir peygamberle güncellemiştir. Neshedici yeni hüküm insanların yarar ve maslahatına uygun olandır. Bu anlayış, Mâtürîdî'nin düşüncesinin merkezine yerleştirdiği “**hikmet**” kavramıyla da oldukça ilişkilidir.

4. HZ. MUHAMMED'İN SON PEYGAMBER OLUŞU VE ONDAN SONRA ŞERİATIN NESİHİ MESELESİ

Yahudilere karşı neshin imkânını savunan ve böylelikle Hz. Muhammed'in nübüvvetini temellendiren İslâm kelâmcılarının karşılaştığı temel problem “Hz. Peygamber'in son peygamber oluşu”, dolayısıyla İslâm şeriatının durumu meselesidir.³⁷ Allah insanlık tarihiyle paralel bir şekilde toplumların maslahatlarını gözeterek şeriatları peygamberler aracılığıyla neshettiğine göre Hz. Peygamber'den sonra bu değişime ihtiyaç yok mudur? İnsanlığın değişimi devam ettiğine göre şeriatın değişimi nasıl gerçekleşecektir?

Mâtürîdî'nin düşünce sisteminde bu sorulara verilecek cevap, “ictihâd teorisi” merkezlidir. Buna göre insanlığın geldiği nokta, artık bir peygamberin gelmesine ihtiyaç bırakmamakta, vahyin ve peygamberin uygulamasının getirdiği şeriatın genel ilkeleri çerçevesinde insanlık ictihâd yoluyla şeriatın ayrıntılarını güncelleyebilmektedir.

Mâtürîdî'nin düşünce sisteminde ictihâd öyle merkezî bir rol oynamaktadır ki, nesih anlayışı çerçevesinde nassın ictihâd yoluyla neshinin imkânını dile getirmektedir. O, neshin imkânı düşüncesini maslahat merkezli temellendirdiğinden dolayı Hz. Peygamber sonrasında da böyle bir durumun devamını kabul etmektedir. Nasla belirlenmiş bir hükmün yürürlük imkânı bulunmaması sebebiyle hükmünün devam etmemesi ve onunla amel etmeme şeklindeki bir durumu o, nesih olarak tanımlar. Bu durum, “ictihâdî nesih” kavramıyla bilinmektedir. İctihâdla nesih konusunda çeşitli yorumlar söz konusudur. Bunu Hanefî gelenek içerisinde fikhî çerçevede

36 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, I, 200.

37 Hz. Peygamber'in nübüvvet zincirinin son halkası olduğu olduğu inancı “hatm-i nübüvvet” kavramıyla ifade edilir. Buna ilişkin tartışmalar için bkz. Yurdagür, “Hatm-i nübüvvet”, *DİA*, XVI, 477-479.

değerlendirenler olduğu gibi, hükmün askıya alınması şeklinde anlayanlar da olmuştur. Bunun yanı sıra, buradaki neshi istilâhî anlamıyla alıp hükmün tamamen ortadan kaldırılması olarak değerlendirenler de vardır.³⁸ Kanaatimizce Mâtürîdî'nin neshi anlayışını daha bütüncül bir sistemin bir parçası olarak değerlendirmek daha uygundur. Bu çerçevede onun neshi telakkisi, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ve onun şeriatının son ve evrensel oluşunun aklî zeminini oluşturmaktadır. Neshi teorisine ilişkin değerlendirmelerin, bu kelâmî yaklaşım olmaksızın eksik kalacağı kanaatindeyiz.

Mâtürîdî'nin icthâdla neshi doğrudan ifade ettiği hâdise müellefe-i kulûba Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in zekât paylarını ödememeleridir. Buna göre Hz. Peygamber önceleri müellefe-i kulûb olarak tanımlanan bazı kimselere kalpleri İslâm'a ısındırılması amacıyla zekâtтан pay vermekteydi. Mâtürîdî'ye göre bunun illeti, Müslümanların zayıf, öteki kesimin güçlü ve sayıca fazla olmalarıydı. Daha sonra Müslümanların gücü ve imkânı artıp sayıca fazlalaşınca zekâtтан müellefe-i kulûba ödenen zekâtın illeti ortadan kalkmış, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer de, Kur'an'da yer alan ve Hz. Peygamber'in de ödediği bu payı ödemeyi reddetmişlerdir. Ona göre Hz. Ömer, bu konuda bir icthâdda bulunmuştur. Mâtürîdî'ye göre müellefe-i kulûba zekâtтан pay ayıran bu âyet, bir hükmün vaz edildiği mânanın ortadan kalkması sebebiyle icthâdla neshedilmesinin imkânına delil teşkil etmektedir. Bu âyet aynı zamanda neshin farklı şekillerinin olduğunu da göstermektedir.³⁹ Zira yukarıda da belirtmiş olduğumuz üzere, Mâtürîdî'nin neshi anlayışında neshin farklı boyutları söz konusudur. Buradaki esas nokta, illet hususudur. Nitekim ona göre âyetin hükmünün neshedilmesinin dayanağı vaz edildiği illetin ortadan kalkmasıdır. Bu illetin değişmesinin tespiti ise icthâd yoluyla olmaktadır.

Mâtürîdî'nin bu neshi anlayışında esas nokta nassın ortaya koyduğu hükümle söz konusu vakitte amel etmenin imkânsız oluşudur. İmâm Mâtürîdî, Mümtehine sûresinin 10. âyetinin hem icthâdın meşrûiyetine hem de insanların âyetin hükmüyle amel etmesinin ortadan kalkması sebebiyle neshin imkânına delil teşkil ettiğini savunur.⁴⁰ Söz konusu âyetin meâli şöyledir:

“Ey iman edenler! Mü'min kadınlar göç ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınayın. Eğer mü'min olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iâde etmeyin. Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmaz. Onlara (kocalarına) harcadıklarımı (mehirleri) geri verin. Mehirlerini ödediğiniz takdirde bu

38 Bu tartışma için bkz. Okur, “Mâtürîdî'ye Nispet Edilen ‘İctihâdî Nesh’ Kavramına Hanefî Geleneği Perspektifinden Bir Bakış”, s. 541-547; Yüksel, “İmâm Mâtürîdî'ye Göre Kur'an'dan Bir Hükmün İctihat İle Neshi”, s. 127-135.

39 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VI, 391-392.

40 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XV, 125.

kadınlarla evlenmenizde sakınca yoktur. Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın. Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Allah'ın hükmü işte budur. Aranızda hükmünü böyle veriyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁴¹

Mâtürîdî bu âyette ictihâdın ve zâhir ile amel etmenin meşruiyetine delil bulunduğunu belirtir. Zira âyette mü'min kadınlar göç ederek geldiklerinde onların imtihan edilerek mü'min olup olmadıklarının tespit edilmesi emredilmiştir. Allah bu durumu daha iyi bilmektedir. Ama insan açısından bunu tespit etmenin yolu ancak imtihan ederek ve neticede ictihâd ederek hükme varmakla olur.⁴² Dolayısıyla şer'î amelî konularda insanın zâhire göre hüküm vermekten başka bir yolu bulunmamaktadır. Bu tikel meseleler, dönemsel ve bölgesel olarak arttıkça, ictihâdın alanı da genişlemektedir. Böylelikle belirli bir dönem ve bölgeyle sınırlanmamış ve donuk olmayan bir şeriat söz konusudur. Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ve şeriatının son oluşunun dayanağı da, bu ictihâd teorisidir.

Yine Mâtürîdî'ye göre bu âyet, Kur'an'dan çıkarılmış bir hükmün insanların bununla amel etme imkânının bulunmaması sebebiyle neshedilebileceğine delil teşkil etmektedir. Zira âyetin “onlara (kocalarına) harcadıklarını (mehirleri) geri verin” ve “siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler” meâlindeki hükümleri, bunlarla amel etmenin terk edilmesini öngören herhangi bir başka âyet veya sünnetten bir delil olmaksızın insanlar tarafından amel edilmesi terk edilmiştir. Böylece nesheden bir nass bulunmadığı hâlde, insanların bununla amel etmeme hususunda icmâ etmeleri dolayısıyla söz konusu hükümle amel etme ortadan kalkmıştır. Bu ve müellefe-i kulûb ile ilgili olan benzeri âyetler örfe ilişkin bir hüküm içerip bunlar bir mâna (illet) dolayısıyla tahsis edilmişlerdir. Daha sonra bu mâna ortadan kalkabilmektedir. Fakat eğer mânası (illeti) akılla anlaşılıyorsa, insanların terk etmesiyle terk edilmez, nassın hükmüyle amel edilmesi gerekir. Dolayısıyla böyle bir hükmün terk edilmesi hususunda icmâ etmek câiz değildir.⁴³ Burada Mâtürîdî, doğal bir şekilde bir hükmün toplumda ortadan kalkmasını ve insanların tümüyle söz konusu hükümle amel etme imkânının bulunmamasını nesih kapsamında değerlendirmiştir. Zira onun nesih teorisinde hükmün illetinin ortadan kalkması ve söz konusu hükümle amel etmenin imkânsız hâle geldiği durumda, o hükümle amel edilmez. Bu ictihâd ve nesih telakkisi, şer'î-amelî hükümlerin uzun zaman içerisinde dinamikliğini sağlamakta ve yeni bir şerfata ihtiyaç bırakmamaktadır.

41 el-Mümtehine 60/10.

42 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XV, 119.

43 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XV, 125.

DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada daha önce birkaç çalışmaya konu olmuş olan, İmâm Mâtürîdî'nin nesih anlayışının kelâmî bir perspektifle değerlendirilmesi amacı güdülmüştür. Zira kanaatimizce Mâtürîdî'nin nesih teorisinin arka planını, târihî süreçte nübüvvetin devamlılığı ve Hz. Muhammed'in son peygamber ve son şeriat sahibi oluşunun temellendirilmesi teşkil etmektedir. Bu çerçevede Mâtürîdî'nin düşünce sisteminin kurucu unsurlarından biri, din-şeriat ayrımıdır. Bu sistem dinin itikâd, genel ahlâk ilkeleri ve ibâdetlerin özünün değişmezliği, şer'î amelî hükümlerin zaman içerisinde değişmesinin imkânı ve gerekliliğini ifade eder. Bütün peygamberler aynı itikâdî ve ahlâkî ilkeleri tebliğ etmişler, bununla birlikte getirmiş oldukları şer'î-amelî hükümler farklılık arz etmiştir. Bu hükümlerin farklı zamanlarda değişimi neshi ifade etmektedir. İmâm Mâtürîdî'nin, neshi Allah'ın ilmi açısından imkânsız gören Yahudi teolojisini dikkate alarak, akfî temellendirmeye gittiği anlaşılmaktadır. Burada temel argüman, neshin Allah'ın ilminde bir değişim anlamına gelmediğidir. Bir diğer argüman, şeriatın değişiminin insan maslahatının bir gereği oluşudur.

Dolayısıyla nesih, aslında insanlık tarihinin gelişiminin ve toplumların ihtiyaç ve maslahatlarının değişiminin zorunlu bir sonucu olarak doğmuştur. Hz. Peygamber'in nübüvvetinin temelini de bu durum oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'den sonra yeni bir şeriat gelmeyeceğine göre, hızla değişen sosyal, siyasal, ekonomik yapı karşısında, şer'î ahkâmın durumu ne olacaktır? Mâtürîdî'nin düşünce sisteminde zamanın ve insanların maslahatlarının değişmesine karşın, Hz. Muhammed sonrası dönemde yeni bir peygamber ve şeriatın gelmeyeceği inancı icthâd teorisıyla temellendirilir. Esasında bu hususta genel kelâmî yaklaşımın bundan farklı olmadığını belirtmeliyiz. Bununla birlikte Mâtürîdî'nin düşüncesinde icthâd teorisine merkezî bir rol oynadığından dolayı, bu husus nassın da dinamikliğini sağlayacak bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu bağlamda illetinin ortadan kalkması ve kendisiyle amel edilmesinin imkânsız hâle gelmesi sebebiyle, nassla belirlenmiş bir hükmün yine belirli bir süre yürürlükten kaldırılması nesih kapsamına almıştır. Bu durum, Mâtürîdî'nin nesih anlayışına göre nassın tümüyle ortadan kaldırılması mânasına gelmez. Bilakis söz konusu nasta bulunan hükmün illetinin ortadan kalkması veya söz konusu hükümle amel etmenin insanlar açısından imkânsız hâle gelmesi sebebiyle, hükmün yürürlükten kaldırılmasıdır.

Bu konuda dinî hükümlerin zamana uydurulması mânasına gelebileceği gibi bir kaygıyla, Mâtürîdî'nin nesih anlayışını terim anlamıyla geleneksel nesih teorileri kapsamında değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira hikmet kavramını ve din-şeriat ayrımını düşüncesinin merkezine alan Mâtürîdî'de nesih olgusu, onun sisteminin bir dişlisi ve parçasıdır. Nitekim o, neshin alanını da açıkça belirlemiştir. Ona göre nesih, öncelikle aklen neshedilmesi mümkün olan hükümlerde söz konusu olabilir. Yine ona göre itikâdî, ahlâkî ilkeler ve Hz. Peygamber

sonrasında ibâdetler alanı da değişime konu olmaz. Dolayısıyla şer'î-amelî meseleler, neshin alanındadır. Onun müellefe-i kulûba zekât verilmesi hükmünün illetinin ortadan kalkması sebebiyle Hz. Ömer'in ictihâdıyla yürürlükten kaldırılmasını ictihâdla nesh olarak tanımlamasının, onun sisteminin bir neticesi olduğu anlaşılmaktadır. Zira kendisinden önce de sonra da farklı fikhî tanımlamalarla söz konusu hükmün yürürlükten kaldırılmış olduğunu söyleyen âlimler olmuştur. Bununla birlikte Mâtürîdî'de bunun bir yönlemsel boyut kazandığını söyleyebiliriz.

Mâtürîdî, kendi döneminde ortaya çıkan meselelere ve sorunlara kurmuş olduğu sistem ve yöntem içerisinde çözümler üretmiş bir âlimdir. Elbette o bir geleneğin içerisinde ortaya çıkmıştır. Genelde İslâm ilim geleneği özelde Hanefî geleneği içerisinde kurucu, dönüştürücü âlimlerden biridir. Bu çerçevede kurmuş olduğu düşünce sistemi ve yönteminin anakronik bir yaklaşıma düşmeksizin bugüne ışık tutacak yönlerine dikkat çekmek gerekmektedir. Bu açıdan ictihâdî nesh tanımlamasının Hz. Peygamber'in şeriatının dinamikliğini sağlayacak ve bu günün sorunlarına bir takım çözümler sunacak bir teori olarak anlaşılması mümkündür. Örneğin Kur'an'daki köle/câriye ahkâmına Mâtürîdî perspektifinden bakıldığında, kölelik kurumunun insanlık tarihi sürecinde tümüyle ortadan kalkması sebebiyle, bu hükümlerin de yürürlükten kalkmış olduğunu ve bunlarla amel etmenin imkânının bulunmadığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla nesh teorisi, ictihâd-nass ilişkisi ve bu çerçevede Hz. Peygamber'in şeriatının son şeriat oluşuyla bağlantılı olarak günümüz sorunlarına çözüm olma imkânı bakımından değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- AYĞAN Fadîl, *İslâm Kelâmında Yahudilik Eleştirisi: Antropomorfizm ve Nesh Bağlamında Bir Araştırma*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- el-BAGDÂDÎ, Ebû Mansûr Abdülkâhîr, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, nşr. Hilmi Kâmil Abdülhâdî, Ammân: Dârü'l-Advî, t.y.
- el-BÂKILLÂNÎ, Kâdî Ebû Bekr Muhammed b. Tayyîb, *Temhîdü'l-evâil ve telhîsü'd-delâil*, nşr. İmâduddîn Ahmed Haydar, Beyrut: 1987.
- el-CÛRCÂNÎ, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1405.
- el-CÛVEYNÎ, Ebû'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah, *el-İrşâd ila kavâti'l-edilleti fi usûli'l-ikâd*, nşr. Muhammed Yûsuf Mûsâ, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1950.
- EBÛ HANÎFE, Nu'mân b. Sâbit, *el-Âlim ve'l-müteallim*, nşr. ve çev. Mustafa Öz, İstanbul: İFAV Yayınları, 1992.
- el-GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-İktisâd fi'l-ikâd*, nşr. İbrahim Âgâh Çubukçu – Hüseyin Atay, Ankara: 1962.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *en-Nâsîh ve'l-mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, nşr. Abdülgaffâr Süleyman Bündârî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dârü Sadır, t.y., I-XV.
- İLHAN, Avni, "Bedâ", *DİA*, V, 290-291.
- KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR b. Ahmed, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, nşr. Abdülkerim Osmân, Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988.

- KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR b. Ahmed, *el-Muğni fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, nşr. Emîn el-Havlî, Kahire: el-Merkezü'l-Arabiyye li't-Tıbâi ve'n-Neşr, 1960.
- OKUR, Kaşif Hamdi, "Maturidi'ye Nispet edilen İçtihadî Nesh Kavramına Hanefî Geleneği Perspektifinden Bir Bakış", *Uluğ Bir Çınar İmâm Maturidi Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı (28-30 Nisan 2014 – Eskişehir)*, ed. Ahmet Kartal, İstanbul: 2014, s. 541-547.
- ÖZDEŞ, Talip, "Mâtürîdî'nin Din ve Şeriat Anlayışı", *Büyük Türk Bilgini Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- el-MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi, Ankara: 2017.
- el-MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, ilmî kontrol: Bekir Topaloğlu, İstanbul: Mîzân Yayınevi, 2005-2011, I-XVII.
- es-SEMERKANDÎ, Ebû Bekir Alâüddîn Muhammed b. Ahmed, *Şerhu't-Te'vilât*, Süleymaniye Ktp. Hamidiye, nr. 176.
- TOPALOĞLU, Bekir – İlyas ÇELEBÎ, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- VEFÂ, Muhammed, *Ahkâmü'n-nesh fi's-şer'iatü'l-İslâmiyye*, Kahire: Dârü't-Tıbâati'l-Muhammediyye, 1984.
- YURDAGÜR, Metin, "Hatm-i nübüvvet", *DİA*, XVI, 477-479.
- YÜKSEL, Macit, "İmâm Mâtürîdî'ye Göre Kur'an'dan Bir Hükümün İçtihat İle Neshi", *Hikmet Yurdu: İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik Özel Sayısı*, 2/4 (2009): 127-135.